

Koncz Sándor

NÉPISKOLÁK KLEBELSBERG KUNO KORÁBAN HÓDMEZŐVÁSÁRHELY KÜLTERÜLETÉN

Hódmezővásárhely hatalmas kiterjedésű külterületén már az 1890-es évek végétől összefogott tanyai iskoláztatás volt. A város 132.260 katasztrális hold (76.097 hektár) területű határában, mely túlnyúlt a Orosházán, a századelőre jól kiépült iskolahálózat létesült. 1928-ban a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége országos jelentőségűnek nevezte a hódmezővásárhelyi tanyai tanítók sok évtizedes munkáját, ami nem udvariassági gesztus volt. A huszadik század első felében a hódmezővásárhelyi összlakosság közel 40 százaléka élt tanyán. 1900-tól már huszonháromezer felett volt a tanyai lakosság száma, az 1910-es és 1920-as népszámláláskor 24.000-nél is többen éltek e Budapest után második legnagyobb területű magyar város határában. Tehát a hódmezővásárhelyi tanyákról országosan kiemelkedő adatok mondhatók, érdekfeszítő e nagy múltú tanyavilág iskolahálózatába betekinteni.

Vizsgált korszakunkat nem zárjuk szorosan 1922. június 16. és 1931. augusztus 24. közé, amikor Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Tágabb intervallumot veszünk, lehetőséget adva a kitekintéshez a klebelsbergi időszakot megelőző és követő évekre. Nagyjából az első világháború utáni két évtizedet mutatjuk be, de jelentős folyamatok esetén korábbra is tekintünk, vagy későbbre utalunk. Az adatok összevetésén túl az elért eredmények értékelése megkívánja, hogy a következő évekre is kitekintsünk a vizsgált népiskolák kapcsán, mert a Klebelsbergi iskolaépítések Hódmezővásárhely külterületén 1931-ben realizálódtak.

A hódmezővásárhelyi határban 1855-ben létesítették az első tanyai iskolákat. Számuk folyamatosan emelkedett, bár a legtöbb iskola nem állandó épületben volt. A helye is gyakran változott, sőt előfordult, hogy megszűnt, majd évek múltán ismét létesítettek. Az 1870-es évek végétől kezdett lendületesebben fejlődni a hódmezővásárhelyi tanyai iskoláztatás, ebben a város, az egyházak és az érdekelt

tanyai lakosok egyaránt részt vállaltak. 1882-ben 16 tanyai iskola állt fenn a vásárhelyi határban. A korai iskolák legtöbbje érdekeltségi iskola volt a fenntartójuk szerint, azaz az érdekelt szülők által társulás folytán fenntartott iskola; ugyanakkor legtöbb zugiskola volt az iskola-felügyelet szerint, mert felügyelet nélkül működött.¹

1878-tól voltak községi iskolák, 1896-tól 6 iskolát biztosított felügyeletéről a város, 1897-től pedig egy alapítványi iskola kivételével az összes községi felügyeletű lett. Több mint felük bérelt épületben volt ekkor, közülük a legtöbb iskola céljára teljesen alkalmatlan tanyában, de 1903. szeptemberben már 22 iskola a város tulajdona volt (az öt bérelt helyiségből pedig négy épület iskola céljára épült az 1890-es években).

Egyházi tulajdonú iskolák 1890-től kezdtek lenni, de még 1896-ban is voltak egyházi jellegű iskolák, azaz érdekeltségi iskolák, amelyekre az egyház gyakorolt közvetlen felügyeletet. E felügyelet ellátásának korabeli megítélésére enged következtetni, hogy már 1892-től községi felügyeletű érdekeltségi iskolát akartak a tanyasiak több helyen. Levéltári iratokból kitűnik, hogy az egyházak a felügyeletet alig, vagy egyáltalán nem látták el; voltak olyan tanyai iskolák, amelynek egyházi mivolta kimerült az ott tanító (legtöbbször képesítés nélküli személy) hitfelekezeti hovatartozásában. Ezeket legfeljebb egyházi jellegű iskoláknak nevezhetők, de nyugodtan mondhatnók zugiskoláknak is, mint ahogyan korabeli iratok nemegyszer annak minősítették.

A hódmezővásárhelyi tanyák között 1903-tól állami iskolák voltak. Minden községi tanyai iskola állami felügyeletű lett ekkor, de az iskolaépületek csak évekkel később mentek át államkincstári tulajdonba, vagyis az állam csak felügyeletet látott el, az épületeket a városnak kellett fenntartania és újabbak építése is a város kötelessége volt. A tanyai iskolák korszerű téglapépületei 1897, a községi kezelés alá vétel után épültek s 1903-ra, az állami kezelés alá adásáig 11 új épületet adtak át. Az 1910/11. tanévben már 36 iskolában folyt tanítás, mindegyik iskola céljára emelt épületben volt elhelyezve, melyekből 22 korszerű, új épület volt.²

Már az 1800-as évek végén rendelet mondta ki, hogy egy külterület milyen sűrűn legyen behálózva iskolával. 1894-ben „törvényes másfél mérföldnyi távolság”-ról írtak egy iratban, 1903-ban az iskolakörzetek megállapítása során figyelembe vették hogy „a tanköteles gyermekek (fél mérföldnél) 3-5 km-nél távolabb eső is-

¹ Koncz Sándor: 150 éves a külterületi iskoláztatás Hódmezővásárhelyen – a tanyai iskolaépületek első száz évének vázlata. = A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2005. *Helytörténeti tanulmányok*. (Szerk.: Varsányi Attila) Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2006. (A továbbiakban: Koncz 2006a.)

² 1903-tól 1909-ig évenként átlag egy épületet adtak át, 1910-ben 5 új iskolaépület készült el. – Uo.

kolába nem kényszeríthető”. Az 1920-as években a rendeletek szerint a tanyák között olyan sűrűn kellett iskolákat létesíteni, hogy ne legyen tanya, amely 3 km-nél messzebb lenne valamely iskolától.³

E rendelkezés megelőzte a nagy jelentőségű klebelsbergi iskolaépítési törvényt. Klebelsberg Kuno – akinek minisztersége idején a kultusztarca különleges helyet vívott ki magának – nevéhez kapcsolódik az 1926. évi VII. törvénycikk a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról. E törvény rendelkezése szerint népiskola állítása és építése hivatalból mindenütt elrendelhető volt, ahol legalább másfél, legfeljebb négy kilométer sugarú területen (körzetben) legalább 20 család vagy 30 mindennapi tanköteles lakott, és a körzeten belül valamennyi tanköteles befogadására alkalmas iskola nem volt.⁴

1919 és 1932 között 9 népiskola létesült Hódmezővásárhely külterületén. Ezt követően 1939-ben adtak át három újabb tanyai iskolát, azután már csak az általános iskolák időszakában. Összességében a hódmezővásárhelyi külterületi iskolahálózat egyértelműen jónak értékelhető 1910-től, tehát már a klebelsbergi iskolaépítési törvény előtt.⁵

A hódmezővásárhelyi tanyai iskolák tanítói a 19. század végéig sokszor képesítés nélküliek voltak, és gyakran változtak. Az utolsó évtizedben az állandó épületben elhelyezett iskolákban már okleveles tanítókat alkalmaztak az egyházak, az iskolák községi kezelés alá vétele után pedig csak rendkívüli esetben választottak meg valakit képesítés nélkül. Amikor képesítés nélküli helyettesítőre kényszerült a külterületi iskolák igazgatósága, amely az állami felügyelet alá vétel után is előfordult, olyankor okleveles óvónőt alkalmaztak. Korszakunkra nem jellemző a képesítés nélküli tanító, az iratok szerint mindössze egy volt.⁶

³Koncz Sándor: Új iskolák létesítése és az épületek karbantartása Hódmezővásárhely külterületén 1919–1949 között. = A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2006. *Helytörténeti tanulmányok*. (Szerk.: Kovács István, Varsányi Attila) Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2007. (A továbbiakban: Koncz 2007a.)

⁴1926. évi VII. törvénycikk a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról = Magyar Törvénytar, Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet* [online] <<http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/index.htm>> [2008.05.06.]

⁵A nagybirtok-parcellázások és a város külterületén megerősödő központok (Kardoskút, Mártély és a mai Székkutas, azaz Vásárhelykutas) tették szükségessé az új iskolák kétharmadát a két világháború között. – Koncz 2006a., Koncz Sándor: *Tanyai iskolák Hódmezővásárhelyen 1919–1949 között* – tanulmány a Hódmezővásárhely története 3. kötetéhez. Hódmezővásárhely, 2006. (Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveletára (A továbbiakban: CSML HL) kéziratár) (A továbbiakban: Koncz 2006b.)

⁶Nyilvánvalóan a háborús időszakban kellett óvónőket alkalmazni hosszabb időre, egy-egy betegség vagy hirtelen állásmegüresedés esetén rövidebb időszakokra. – Koncz 2006b., Koncz Sándor: Hódmezővásárhelyi tanyai iskolák tanítói az államosításig (1855–1903). = *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve*, 2004, *Helytörténeti tanulmányok*. (Szerk.: Kovács

A tanyai népiskolák túlnyomórészt egytanerősek voltak. Az 1910-es évek második felétől alkalmaztak két tanítót a legnépesebb iskolákban, így korszakunk kettő ilyen iskolával kezdődik, amelyhez a húszas évek elején egy harmadik lett. Azonban összesen csak 4 tanyai iskola lett kéttanerős a korszakunk végéig, és mindössze csak a falvakban levő iskola volt háromtanítós (a mártélyi 1929-től, vásárhelykutasi 1931-től).⁷

A tanítói munkát a külterületi állami elemi iskolák igazgatója irányította. Ennek jól kialakult munkamenete volt korszakunkra, miután már 1897-től tantestületet alkottak a külterületi tanítók és ez az együttes munka az 1903-as államosítás után is megmaradt, sőt azután lett igazán eredményes. A külterületi népiskolák korszakunk elején egy, 1922-től kettő és 1931-től három igazgatósági körzetre voltak osztva. Körzetenként egy-egy tanítóttestületet alkottak a tanítók és egy-egy igazgató állt az iskolakörzet élén. Az igazgatók a tanfelügyelőséggel voltak közvetlen kapcsolatban, így rendkívül hatékony volt a tanyai iskolák irányítása és ez által alapos a tanítás.⁸

A tanyai tanítók munkájában az egyesületek, tanítóttestületek közül legfontosabb a külterületi állami iskolák tanítóttestülete volt. Minden hónapban volt testületi értekezlet, miután több tantestület lett, nemegyszer összevont ülést tartottak. Az értekezleteken már korszakunk előtt is tartottak gyakorlati tanítást, módszertani értékelést, tantervbírálatot végeztek, tapasztalat-megosztást folytattak. 1920-tól részletesebben foglalkoztak egy-egy módszertani kérdéssel, néhány év múlva rendszeressé vált gyűlésenként egy elméleti és egy gyakorlati előadás tartása. A korabeli tanév végi igazgatói értékelések szerint a tantestületek nagyon szép tevékenységet fejtettek ki a tanévek folyamán. Ugyanez tükröződik felettes hatóság értékeléseiből: tanítóttestületi ülések jegyzőkönyveinek jóváhagyásakor rendszeresen tett a tanfelügyelő pár soros értékelő megjegyzést a tartott bemutató órákra és előadásokra.⁹

István, Kruzslicz István Gábor, Varsányi Attila) Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2005. (A továbbiakban: Koncz 2005.)

⁷Mártélyon már 1914-től két tanító dolgozott, Kardoskúton 1916-tól 1926-ig. Kéttanerős lett a Kispusztai, későbbi nevén Vásárhelykutasi Népiskola 1922/23-tól. A Vásárhelykutashoz közeli szőkealmi iskola 1928-tól 1930-ig, majd 1937-től ismét. A megerősödő falvakon túl 1928-tól a fehértóparti iskola, 1929-től a mágocsoldali iskola és 1936-tól a kopáncsi iskola. – A hódmezővásárhelyi külterületi állami elemi népiskolák felvételi és anyakönyvi naplói (A továbbiakban: Külter. isk. akv.) 1918-1948. CSML HL VIII. 119. A Hódmezővásárhelyi Külterületi Állami Elemi Népiskolák iratai, Felvételi és anyakönyvi naplók

⁸Koncz 2006b., A Hódmezővásárhelyi Külterületi Állami Elemi Népiskolák iratai – CSML HL VIII. 119. *Tantestületi jegyzőkönyvek* (A továbbiakban: Külter. isk. jkv.) 20., 265., 274/1906., 213/1907., 48/1908., 203., 227/1909., 767/1911., 146., 268/1913., 163/1914., 152/1916., 112/1917., 251/1919., 164/1920.

⁹Külter. isk. ir. 20/1924. I., 29/1924. I., 50/1924. I., 55/1927. I., 60/1927. II., 179/1927. II., 20/1928. II., 30/1929. II., 7/1930. I., 40/1936. I., 98/1921., 229/1921., 201/1927. I., 30/1929. I., 137/1935. I., 71/1936. II., 55/1938. I., 120/1942. I. A 30-as években az első és második iskolakörzet tanítóttestülete rendszeresen ülésezett együtt. – Koncz 2006b.

Az iskolákat rendszeresen látogatták az igazgatók, ellenőrizték a pedagógiai munkát, módszertani tanácsokkal segítették a tanítókat. A tanyai iskolák igazgatói nagy tapasztalattal rendelkező pedagógusok voltak, akik korábban maguk is jelentős ideig tanyai tanítóként dolgoztak. Az iskolalátogatások célja a jól irányított oktatás megteremtése volt, ennek biztosítására a tanfelügyelőség rendszeresen határozott utasításokat adott.

A hódmezővásárhelyi tanyai népiskolák tanítói között többen voltak kiemelkedő tehetségű, kiváló tanítók. A bemutató tanításokról feljegyzett módszerek izgalmasak, figyelemre méltók, a korabeli módszertani vélemények közül nagyon sok ma is továbbgondolható. A tanítók meglátásai a fő tantárgyak tanításáról, mint többek között a matematika, szakmai elmélyülést tükröz. A hódmezővásárhelyi tanyai oktatás általános elismerését mutatja a tanfelügyelő összegzése az 1926 tavaszán tett látogatásáról. Nagyon meg volt elégedve a látott eredményekkel, öröndetesnek tartotta a tanyai népoktatás olyan előrehaladottságát, amit ezekben a tanyasi iskolákban tapasztalt.¹⁰

Korszakunkban a tankötelezettség az iskoláztatásról szóló 1921. évi törvény szerint volt érvényben, de az iskoláztatás kötelezettségére vonatkozó intézkedései nem voltak újak, arra az 1868-as ún. népiskolai törvény rendelkezéseit meghagyta.¹¹

Minden hatodik életévét betöltött gyerek köteles volt elemi népiskolába járni. Ha továbbtanult, akkor négy osztályt kellett elvégeznie és folytathatta a tanulmányait polgári iskolában vagy gimnáziumban. Ilyen azonban nagyon kevés volt a tanyai iskolások között, mivel akiknek módjukban állt gyermekeiket taníttatni, azoknak volt városi házuk és már elemi iskolába is onnan, városi iskolába járatták gyerekeiket. Ha nem tanult tovább az elemi iskolás, akkor hat tanéven át elemi népiskolai, továbbá három tanéven át továbbképző (ismétlő) népiskolai oktatásban kellett részt vennie.¹²

¹⁰Koncz Sándor: *A matematika tanítása a 20. század első felének tanyai népiskoláiban Hódmezővásárhelyen*. (Pályamunka az MTA Szegedi Területi Bizottsága által kiírt pályázatra), Hódmezővásárhely, 2007. (SZTE TTIK Bolyai Intézet Könyvtára)

¹¹1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatásról, 1921. évi XXX. törvénycikk az iskoláztatási köteletség teljesítésének biztosításáról = Magyar törvénytar.

¹²A tankötelezettség meghosszabbítását törvény biztosította, emellett külön rendelkezések is történtek. 1926-ban a VKM rendeletet adott ki a tankötelezettség meghosszabbításáról indokolt esetben, melynek értelmében a tanfelügyelő meghosszabbította azoknak a tanulóknak a tankötelezettségét, akik ugyan betöltötték a 12 életévét, de nem végezték el a 5. osztályt. A hódmezővásárhelyi külterületen húsz alatti tanulólétszámot érintett évenként. – *A Hódmezővásárhelyi Külterületi Állami Elemi Népiskolák iratai*. CSML HL VIII. 119. Irtok (A továbbiakban: Külter. isk. ir.) 157/1926. (IX. 1.), 60/1928. I., Külter. isk. akv. 1920-1935.

A hódmezővásárhelyi tanyai elemi népiskolákban átlagosan 54 tanuló volt korszakunkban, az 1920-as években átlagosan 48 tanulót írtak be iskolánként, a harmincas években 61-et. Az évközi lemorzsolódás jelentős: átlag 9 tanuló nem fejezte be a megkezdett tanévet, ezen belül a húszas években 8, a harmincas években 10 tanuló hagyta abba az iskolába járást tanév közben. A tanulóátlag nagyon eltérő szélsőértékek között oszlik meg e két évtizedben, a legnéptelenebb iskolákban átlag 24 tanuló volt, a legnépesebbekben átlag 152. A tanulói összlétszám átlagosan 2291, legkevesebb tanuló az 1925/26. tanévben volt, amikor 1448 iskolást írtak be, legtöbb az 1938/39. tanévi 2852 tanuló.¹³

Ezeket az adatokat az iskolák felvételi és anyakönyvi naplói alapján kaptuk. Ki-gyűjtve a felvettek és végzetek számát iskolánként minden tanévről, a kapott több ezer számadat feldolgozása után a beiskolázást tömören lehet jellemezni. A tanévközi lemaradás már az átlagokkal jellemezve is szomorú képet mutat, mert láthatóan évi 300–350 körüli tanuló maradt ki, ami egy kisebb városi iskolányi gyereklétszám. Adunk néhány konkrét értéket: Az 1920/21. tanévben a 35 állami tanyai iskolában 285-tel volt kevesebb a tanév végi létszám, mint a beírtak száma. 1930/31-től 38 iskolában tanítottak, ebben a tanévben 405 a különbség az év eleji és év végi adatok között. 1931/32-ben már 41 iskola volt, a kimaradás 415 tanuló. Az 1939/40. iskolai évtől 44-re emelkedett az iskolák száma, ezt a tanévet 456-tal kevesebben fejezték be, mint ahányan beiratkoztak.¹⁴

A továbbképző iskolai (ismétlőiskolai) beiskolázás szintén jól jellemezhető számokkal. Az elemi népiskola 6 osztályát elvégzett gyerekek számára kötelező háromosztályos iskolai oktatás tananyaga túlnyomórészt az elemi iskolai anyag ismétlését jelentette (különösen a századelőig), s ebből adódott az elnevezése, amelyhez alkalom szerint hozzátették a képzés jellegét: gazdasági ismétlő iskola. Az 1930-as évek elejétől vált használatossá a „továbbképző iskola” megnevezés az iratokban, de az „ismétlőiskola” szóhasználat 1941-ig, a továbbképző iskolák megszűnéséig megtalálható nemcsak a hódmezővásárhelyi tanyai iskolák, hanem Csongrád vármegye tanfelügyelőségi irataiban is.¹⁵

¹³ A hódmezővásárhelyi tanyai iskoláknak az első világháborútól 1950-ig terjedő időszakban átlagosan 56 tanulója volt. A negyvenes évek első felében is átlagosan 61 tanulót írtak be, az 1945 utáni átlag 63 tanuló iskolánként. A kiértékelést azért kell 1945-nél megszakítani, mert azután már nem olyan számottevő a lemorzsolódás, a negyvenes évek első felében még átlagosan 8 tanuló hagyta darabban a tanévet. Nyilvánvalóan a legnépesebb a falukban levő, azaz a mártélyi és vásárhelykutasi iskola volt. Folyamatosan kevés tanulója volt a rossz termőföldeken, ezáltal a sűrű betanyásodáshoz nem megfelelő területen levő iskoláknak. Ezekben az iskolákban a létszám legtöbbször 30 alatt volt. – Koncz 2006b.

¹⁴ Külter. isk. akv. 1903–1948., A Hódmezővásárhelyi Külterületi Általános Iskolák iratai. CSML HL XXVI. 125. (A továbbiakban: Külter. ált. isk. ir.) Felvételi és anyakönyvi naplók 1948–1950.

¹⁵ Külter. isk. akv. 1890–1944., Csongrád Vármegye és Szeged város Tanfelügyelőségének iratai. Csongrád Megyei Levéltár (A továbbiakban: CSML) VI. 504. (A továbbiakban:

Az ismétlőiskolai oktatás nem mindennapos iskolai képzés volt, és a tanév is rövidebb volt az elemi iskolai tanévnél. Egy héten két napon kellett iskolába menni a tanulóknak: szerdán és szombaton. Szerdán az elemi iskolásoknak nem volt tanítás, ekkor csak az ismétlősökkel foglalkozott a tanító; ezen a napon tantárgyi órák voltak. Szombaton két óra hittan volt, ilyenkor az elemi iskolásokkal közösen mentek iskolába az ismétlősök vallásuktól függően délelőtti, vagy délutáni hittanórára. A tanév októbertől májusig tartott a korszakunk elején, majd a 1929-től május végéig – június elejéig.¹⁶

A felvételi és anyakönyvi naplók alapján az továbbképző iskolai beiskolázásról a következőket állapíthatjuk meg: A hódmezővásárhelyi tanyai továbbképző iskolákban korszakunkban átlag 32 tanuló volt. Ezen belül az 1920-as években átlagosan 25 tanulót írtattak be iskolánként, a harmincas években 38 tanulót. Évközi lemorzsolódás a mindennapos oktatáshoz hasonlóan itt is volt: átlag 6 tanuló nem fejezte be a megkezdett tanévet. Néhány további jellemző adat a beiratkozottak és bizonyítványt szerettek számáról: A 32 tanulóátlag eltérő szélsőértékek között oszlik meg, a legnéptelenebb ismétlőiskolákban átlag 11 tanuló volt, a legnépesebbekben átlag 67. A tanulói összlétszám átlagosan 1363, a legkevesebb tanuló a 1922/23. tanévben volt, amikor 227 ismétlőiskolást írtattak be, a legmagasabb az 1938/39. tanévi 2106 létszám.¹⁷

A tankötelezettség végrehajtása nem volt problémamentes a hódmezővásárhelyi külterületi népiskolákban és ismétlőiskolákban, mind az iskoláztatási lehetőségek, mind az iskolába járás körülményei akadályozták a iskoláztatási kötelezettség teljesítését. Találkozunk olyan esetekkel, hogy a szülők járatták vol-

Tanf. ir.) 1926-1941., 1921. évi XXX. törvénycikk az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról = Magyar törvénytár,

¹⁶ Az 1930-as évektől már csak szerdán kellett iskolába menni, mert a továbbképzősök hittan órája átkerült erre napra, valamint egyhuzamos tanítás volt 8-tól du. 1-ig. – Külter. isk. akv. 1918-1926. Külter. isk. ir. 106/1929. II. (VI. 28.), 184/1941. (XI. 7.). Tanf. ir. 2907/1932. (IX. 15.), 3366/1933. (XI.13.). Koncz Sándor: Gazdasági jellegű oktatás kérdései a tanyai továbbképző (ismétlő) iskolákban a 20. század első felében. = A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2007. Helytörténeti tanulmányok. (Szerk.: Kovács István, Varsányi Attila) Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2008. (A továbbiakban: Koncz 2008a.)

¹⁷ A hódmezővásárhelyi tanyai továbbképző iskolákban az első világháborútól az iskolatípus 1943. évi megszűnéséig átlag 28 tanuló volt. Az 1920 előtti évek alacsony tanulói létszámot jelentettek minden ismétlőiskolában, sőt a legtöbb iskolánál nem iratkozott be egyetlen ismétlős sem; ugyanakkor ezekben az években alig van évközi lemorzsolódás, nyilvánvalóan amiatt, hogy ahol munkára fogták a gyerekeket, ott be sem írtatták. Legnépesebb iskolák (a mindennapos iskolához hasonlóan) a falukban voltak; folyamatosan kevés tanulója volt a gyéresebb tanyák területén fekvő iskoláknak és ahonnan cselédnek adták más területre gyermekeiket a szegény családok szülői. – Külter. isk. akv. 1903-1948.

na gyermeküket iskolába, de nem volt hova, mert a közelben nem volt iskola, és találkoztunk olyannal, hogy a szülők vagy gondviselők nem küldték iskolába a tanköteles korú gyerekeket.¹⁸

A visszatartó körülmények közül a gyermekmunka az, amiről első helyen kell szólnunk. A szülők ősszel és tavasszal a nagy mezőgazdasági dologidőre való hivatkozással nem járatták iskolába gyermekeiket. Előfordult, hogy napenként alig 7-8 gyerek jelent meg az iskolákban, és emiatt az órákon eredményes munkát végezni nem lehetett. Az ismétlőiskolás korosztályt már teljesen bevonták a munkába, a szerdai tanítási napokon se szívesen engedték iskolába. Az első világháború után 1924-re rendeződött az ismétlőkötelesek iskolába járása, de lemaradásuk a harmincas években is gond volt. Újév után különösen sokan maradtak ki, mert januárban volt a cselédválasztás és ilyenkor sok ismétlőköteles a határ más részére került, az eddigi iskolájától akár egészen távolra.¹⁹

A lakásváltozások jelentős probléma volt az elemi népiskolai tankötelesség végrehajtása során is. Szeptember hónap végén tömeges változások voltak a tanyai „mindennapos iskolákban”, mert ekkor volt a tanyások és felesek váltása, ami meglátszott az iskolák életében is. Ilyenkor több iskolánál olyan tanköteles is jelentkezett, aki addig be se volt íratva. Ezért gyakorlatilag minden tanévben október elején állt be a normális állapot.²⁰

Az iskolák megközelíthetőségének problémája szintén visszatartó tényező a külterületi iskoláztatásban. Esős időben az utak sárosak voltak, olykor járhatatlanul feláztak, a határban gyakorta megjelent a belvíz – mind, mind olyan körülmény, amely nemhogy a kisgyerekeket, de még a felnőtteket is próbára tette. Több évben előfordult, hogy a nagy hideg és hófúvás miatt sok iskolában nem lehetett érdemlegesen tanítani; néhány óras foglalkozás után hazaküldték azt a pár tanulót, aki a közeli tanyákból felment. Rendszeresen lehet találkoz-

¹⁸ A törvény értelmében minden iskolalátogatási kötelezettség alól mentesültek azok a tankötelesek, akik mind a legközelebb eső tanyai iskolától, mind a várostól három kilométernél nagyobb távolságra laktak. – Koncz 2006b.

¹⁹ Volt olyan év, amikor szeptember első felében sok felsőbb osztályos tanulónak „gazd. szabadságot” kellett adni. Tavasszal az ismétlőiskolákban áprilisban hétről-hétre növekedett a mulasztók száma. Az igazgatóság hangsúlyozta a külterületi tanítóknak, hogy az anyakönyvi napló félévi kitöltésekor feltétlenül fordítsanak gondot az ismétlősökre, és amelyik újkor kimarad arról pontosan jegyezzék fel azt is, hogy hová költözik. – Külter. isk. akv. 1918-1940., Külter. isk. jkv. 191/1931. (XII. 1.), Külter. isk. ir. 114/1922. II. (IX. 12.), 85/1930. I. (III. 10.), 171/1930. II. (X. 6.)

²⁰ Külter. isk. ir. 171/1930. (X. 6.), 130/1935. II. (X. 8.) Tanyásoknak a tanyabérlőket nevezték, a felesek földbérlők voltak. A tanyásokat gazdasági évre fogadták, vagyis Mihály naptól Mihály napig, azaz amikor az új szántás kezdődik. – Kiss Lajos: *A szegény emberek élete I-II.* 3. kiad. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1981. (Továbbiakban: Kiss 1981.)

ni olyan feljegyzéssel, hogy a zivataros idő miatt csak nagyon kevesen voltak az iskolában, például az egyik iskola tanulói közül 49-en hiányoztak egy rossz idő alkalmával.²¹

A tanulók életkörülményeit további sajátosságként kell említünk a vásárhelyi tanyasi iskolák kapcsán. Közismert tény, hogy korszakunkban sok tanyasi család élt nehéz, nemegyszer nyomorúságos körülmények között. A külterületi állami népiskolák levéltári anyagában minden évből megtalálhatók a segélyezések iratai, amikor ruhát cipőt osztottak szét a szegény sorsú gyerekeknek. E bőséges iratanyagon túl az iskolaügyeknél is olvasható: sajnálattal állapítják meg, hogy a nehéz viszonyok között nagyon sok tanuló lábbeli nélkül van, akik a rossz idő miatt nem járhattak iskolába.²²

Korszakunkat, sőt az utána következő évtizedet is szinte teljesen végigkíséri a jelentős hiányzás (negyvenes években már kezdett csökkenni, de csak 1945 után állt be egy 21. századi értékítélettel elfogadható szintre). A korabeli iskolai anyakönyvi naplóban gyakran szerepel a „sok mulasztása miatt nem osztályozható” bejegyzés. Különösen áll ez az ismétlőiskolásokra. Azonban a sok mulasztás oka a naplókban nem derül ki; nem lehet tudni, hogy betegség miatt, ruhátlanságból adódó téli otthonmaradások miatt, vagy a gyerekek munkába bevonása miatt hiányzott sokat egy-egy tanuló.²³

Az iskolai évet a rendelet legkevesebb 190 munkanapban írta elő. A Közigazgatási Bizottság engedélyezhette ugyan a tanév megrövidítését, de egyrészt a munkanapok száma 150-nél kevesebb nem lehetett ebben az esetben sem, másrészt csak a 10 éven felüli tanulók, azaz a 4–6. osztályosok számára lehetett engedélyezni.²⁴

²¹ A megközelíthetőség miatti mulasztásokat a havi jelentésekben lehet megtalálni, mint általános tényeket, de külön ügyiratban foglalkoztak egy-egy súlyosabb esettel. Feljegyezték, hogy néha a tanítók se tudtak tantestületi értekezletre a városba bejutni a nagy hóban. Továbbá az igazgatói iskolalátogatások is elmaradtak nemegyszer, mert a tavaszi olvadások idején némelyik iskolát a vadvíz teljesen körülvette. – Koncz 2006b.

²² Az idős tanyasiak gyakran mondják visszaemlékezésük, hogy a fagyoskodást jelentette nekik a hittanra járás, mivel legtöbb iskolában csak egy hitfelekezethez tartottak hittant, így a másik hitfelekezethez tartozó gyerekeknek a messzebb levő szomszéd iskolába kellett átjárni, és ez a hosszú gyaloglás hideg időben a szegénység miatt alulöltözött gyerekeknek nagyon rossz volt. – Uo.

²³ A tanév végi igazgatói beszámolók szerint az igazolatlan mulasztás évről évre nem haladta meg az átlagosat, továbbá csak néhány szülő volt, akit a törvény erejével kellett kényszeríteni, hogy gyermekét rendszeren járassa iskolába. – Külter. isk. ir. 85/1923., 82/1932. I. (VI. 20.), 163/1933. I. (XII. 27.), 34/1935. II. (III. 4.), 28/1938. II. (II. 4.), 139/1941. II. (IX. 8.), 59/1942. II. (II. 16.).

²⁴ Koncz 2006b.

A tanévkezdés 1920-tól már nem a régi szokásnak megfelelően, október 1-én volt, hanem szeptember elején. Viszont a tankötelesek jelentkezése az iskoláknál egész októberig elhúzódott, emiatt a tanyai körülmények között szeptember a tanításban elvesztett hónap volt. A szeptember végi lakásváltozások minden iskolában olyan nagymértékű változást okoztak, hogy a tanítók emiatt nem tudtak rendes munkát végezni. Azonkívül a mezőgazdaságban is olyan sok munka volt még, hogy a tanulók egészen októberig „nagyon rendetlenül” mentek iskolába, mivel ha be is írátták a szülők a gyerekeket, de nem járatták. A tanév vége június 10–15-én volt általában. A tanévet vizsga zárta.²⁵

Az ismétlőiskolában a tanítás októberben kezdődött, eleinte 15-e táján, később október első szerdáján. A harmincas években felsőbb rendelettel kísérletet tettek a szeptember 16-i tanévkezdésre, de érdemleges munka csak október végétől folytatható ekkor is a hódmezővásárhelyi külterületen. Az ismétlő iskolások tanéve az elemi iskolásokénál hamarabb befejeződött, legtöbbször májusban.²⁶

Tanévközi szünet kétszer volt egy-egy tanévben: karácsonykor és húsvétkor. A karácsonyi szünet általában december 20-án kezdődött és január 3-ig tartott, a tavaszi szünet rendszeresen virágvasárnaptól húsvét másnapjáig. Tanévközi kényszerzünetet gyakran kellett elrendelni tüzelőanyag hiánya, rendkívüli hideg vagy járvány miatt. Egyéb iskolaszüneti napok nagyon ritkán voltak.

A tanítási hét osztott volt: a hét 6 napján volt tanítás, ebből az 1–6. osztály 5 napot járt iskolába, szerdán az ismétlő iskolásoknak volt tanítás. Szombaton csak 10-ig voltak tanórák, azután hittanra kellett menni. Mivel a vásárhelyi tanyasiak jellemzően két – római katolikus vagy református – hitfelekezethez tartoztak, ezért az egyik hitfelekezethez tartozóknak délelőtt volt két óra hittan, a másik felekezethez tartozóknak délután. A határ keleti részén a lakosság jelentős része evangélikus volt, így a tanulók három felekezethez tartoztak, ott bizonyos tanévekben több iskolában csütörtökön délután is volt hittan, de utána voltak még közismereti órák.

A tanítási nap reggel 8-kor kezdődött és délután 4-ig tartott. 12-től fél 2-ig ebédszünet volt, a szombati hittan órák délután 2-kor kezdődtek. A téli hónapokban a tanítást hamarabb abba kellett hagyni a korai sötétedés miatt. Az 1930-as évek elején már voltak törekvések az úgynevezett egyhuzamos tanításra. A tanfelügyelő engedélyezte a 8-tól 2-ig tanítást, ugyanakkor felhívta a figyelmet, ügyelni

²⁵ A vizsgázás rendjéről utasítás rendelkezett: minden tanulónak felelni kellett valamely tantárgyból; három óránál hosszabb nem lehetett (ténylegesen a tanulók kikérdezése másfél óránál tovább nem tartott); a hittanvizsga a tantárgyi vizsgáktól külön is megtartható volt. Tanév után július 1-ig iskolájukban kellett maradni a tanítóknak, és augusztus 25-től kötelesek voltak ott lenni. 1928-ban található meg először a tanévnyitó fogalma. – Koncz 2006b.

²⁶ Koncz 2008a.

kell arra, hogy ez ne legyen túl fárasztó a tanulóknak: minden óra végén tartani kell 2–3 perces szünetet, és amikor ez nem látszik elégnek, a tanítók énekel, vagy rövid tornával (szobatornával) frissítsék fel őket. Továbbá ebédre hosszabb, negyedórás szünet legyen.²⁷

A tanórai foglalkozások alapegysége 30 perces volt, szünetek ugyanakkor csak óránként voltak. Gyakran előfordult, hogy 9-kor, 11-kor és du. 2-kor csak ötperces szünet volt, és csak a 10 órai valamint a du. 3 órai szünet volt tízperces.²⁸

A váltakozó rendszer sajátossága volt korszakunk tanyai iskoláinak, és azt jelentette, hogy a tanulók egyik fele délelőtt, a másik fele délután járt iskolába. A rendelkezésre álló iratok szerint a leggyakoribb felosztás az volt, hogy a 3–6. osztályosok jártak délelőtt, és az 1–2. osztályosok mentek délután. Ettől eltértek télen, rendkívüli hideg időszakokban, olyankor egyik nap az 1–2. osztály, másik nap a 3–6. osztály ment iskolába.²⁹

Egységes órarend volt a hódmezővásárhelyi tanyai állami iskolákban, csupán néhány helyzetben tért el némileg attól pár iskola tanítója. Miután a tanórák alapegysége 30 perces foglalkozás volt, egy-egy osztálynak a tanító fél órás tanórát tartott, az önálló vagy csendes foglalkozások viszont gyakran 60 percesek voltak. A tanyai iskolák legtöbbször osztatlan iskola volt, együtt tanult az 1–6. osztály; néhány iskola részben osztott, itt az 1–2. és 3–6. osztály tanult egy-egy tanító vezetésével. Ilyen lehetőségek mellett egy-egy osztállyal általában két órát foglalkozott egy nap a tanító közvetlenül, a többi óra csendes foglalkozás (vagy későbbi elnevezéssel önálló foglalkozás) volt. Ezeket gondosan megtervezve ugyanúgy órarendbe állították, mint a közvetlen foglalkozásokat. Érdekessége, hogy általában napi egy csendes foglalkozásra az volt órarendileg egy-egy osztálynak, hogy „figyel” ami a legtöbb esetben az eggyel alatta járó osztály számtan, vagy beszéd- és értelemgyakorlatok órájára való odafigyelést takarta. Az önálló foglalkozások

²⁷ Az egyhuzamos tanításhoz kiemelték, hogy a tanyai viszonyoknak nagyon megfelelő, különösen télen, amikor a tanyai ember naponta csak kétszer eszik, délelőtt 10 óra tájban és délután 3 óra tájban. Tehát, ha a gyerek 4 óra után kerül haza, nem ehet főtt ételt napjában egyszer sem; téli időben a korai besötétedés miatt úgysem lehet a tanítást du. 4-ig tartani. A téli tanítási rendhez konkrét időpontot nem adtak meg a tanítás befejezésére, csak annyit írtak az utasításokban, hogy a tanulókat olyankor engedjék el, hogy világossá hazaérjenek. – Tanf. ir. 318/1932. [199/1932. III. (X. 5.)], Koncz 2006b.

²⁸ A szünetek alatt uzsonnázás, játék és felfrissülés céljából a tanulókat az udvarra, rossz időben a nyitott folyosóra ki kellett küldeni. A tanítóknak a szünetekben is felügyelni kellett a gyerekekre. – Koncz 2006b.

²⁹ Ezzel a megoldással elég jó arányban sikerült az óraszámokat felosztani az osztályok között. A korabeli órarendek szerint délelőtt 8-tól 12-ig volt tanórai foglalkozás, szombaton csak 8-tól 10-ig, így 22 órahossza jutott 4 osztályra (váltakozó rendszerben szerdán délelőtt is járni kellett iskolába a 3–6. osztálynak). Délután fél kettőtől 4-ig volt tanítás, ám szerdán és szombaton nem volt, tehát 10 órahossza jutott 2 osztályra. – Uo.

rendszere az osztatlan iskolák hatékony módszere volt, de azokat jól szervezni, igényesen végezni vele járó munkát, megfelelően irányítani a tanulókat nehéz feladatot jelentett a tanító számára. Az iskolátogatásai alapján az igazgató is kiemelte, hogy az osztatlan iskola más típusú tanítói munkát kíván meg, mint amilyen az osztott iskolákban szükséges.³⁰

Egy-egy tanév megkezdése előtt lehetőség volt az órarenden módosítani. A tanyai iskolák órarendjében minimális változások voltak, sok tanéven keresztül ugyanaz az órarend volt érvényben. Ez utóbbi mutatja, hogy a hódmezővásárhelyi külterületi népiskolákban jól átgondolt órarendet használtak már korszakunk előtt is. A foglakozások arányosan voltak beosztva délelőtti és délutáni órákra, jelentősen megelőzve a tanfelügyelő erre 1926-ban kiadott körrendeletét. 1926-ban az új tanterv bevezetésével a külterületi tanítók jelentős változtatást nem terveztek, mindössze a második osztály számtan óráit javasolták emelni, a rajz és kézügyesség terhére.³¹

1922 őszén kezdte összeállítani a külterületi állami iskolák tanítótestülete azt az órarendet, amely korszakunkban évekig minimális módosításokkal érvényben volt.

ÓRAREND³²

	Hétfő	Kedd	Sz. - ismétlő	Csütörtök	Péntek	Szombat
8 - 8:30	1. számtan	5-6. számtan	I. számtan	1. o. számtan	5-6. számtan	1. o. számtan
8:30 - 9	2. számtan	4. számtan	II. számtan	2. o. számtan	4. o. számtan	3. o. számtan
9 - 9:30	3. számtan	3. besz. é. gy.	III. számtan	3. o. számtan	3. besz. é. gy.	1-2 rajz. kezű.
9:30 - 10	4. földrajz	2. olvasás	I. olv. és köz.	4. földrajz	2. számtan*	3-6. rajz. kezű.
10 - 10:30	5-6. földrajz	1. olv. - írás	II. olv. és köz.	5-6. földrajz	1. olv. - írás	hittan a saját iskolában
10:30 - 11	3-4. term. ism.	5-6. történet	III. olv. és köz.	3-4. term. ism.	5-6. történet	
11 - 11:30	5-6. term. ism.	4. olvasás	I-III. helyesírás	5-6. term. ism.	4. olvasás	hittan a szomszéd iskolában
11:30 - 12	1-6. ének	5-6. nyelvtan	fogalm.	1-2. besz. é. gy.	5-6. olvasás	
1:30 - 2	1. olv. - írás	4. fogalm.	levente foglalkozás	1. olv. - írás	4. nyelvtan	hittan a szomszéd iskolában
2 - 2:30	2. nyelvtan	3. olvasás		2. fogalm.	3. olvasás	
2:30 - 3	3. fogalm.	2. besz. é. gy.		3. nyelvtan	2. olvasás	
3 - 3:30	4. besz. é. gy.	1. besz. é. gy.		4. besz. é. gy.	1. besz. é. gy.	
3:30 - 4	5-6. olvasás	1-6. testgyak.		5-6. fogalm.	5-6. alkotm.	

* a 2. osztálynak pénteken számtan órája csak néhány tanévben volt, helyette az 5-6. osztálynak volt természetismeret

besz. é. gy. = besz. ért. gyak.
testgyak. = testgyakorlat

olv. és köz. = olv. és közism.
rajz. kezű. = rajz és kézügyesség

E munkából fennmaradt nemcsak az általános óraterv, hanem az önálló foglalkozások tervezése is, így jól látható, alig különbözik tőle az 1930-as évek órarend-

³⁰ Külter. isk. ir. 37/1932. II. (IV. 12.), 20/1928. II. (II. 6.), 65/1931. I. (IV. 1.), 24/1939. I. (II. 1.). A háromtanítós iskolákban az 1-2., 3-4. és 5-6. osztály tanult egy-egy tanítóval. – Külter. isk. akv. 1913-1940.

³¹ Külter. isk. ir. 170/1922. I. (X. 2.), 105/1926. I. (VI. 1.), 111/1926. I. (VI. 18.), Koncz 2006b.

³² Egységes órarend. Összeállították 1922. után. – Külter. isk. ir. 183/1926. I., szn. 5852/1926. tfsz., 106/1929. II. [3703/1929. tfsz.]

je – lásd hátul.³³

A hódmezővásárhelyi tanyai iskolákban egységes tananyagbeosztás szerint oktatott, amelyet a külterületi tanítók testülete készített el. Az az ismeretanyag elrendezés, amellyel korszakunk kezdődik, nyomdai kivitelben is fennmaradt a hódmezővásárhelyi tanyai iskolák iratai között. Az 1905-ös tanterv után állították össze, és ezt a tananyagbeosztást használták sok éven keresztül (ezt célozta kivitelezése is: fűzött könyvecske volt). A használt tankönyvek: Kozma–Somogyi: Első könyvem (ABC); több vidéki tanító szerkesztésével jegyzett Falusi iskolák olvasó és tankönyve; Szigeti: Számtani gyakorlókönyv, Kecskés: Énekgyakorló; Karcali–Földes: Magyar történet; végül az ismétlőiskolásoknak Kun–Fülöp–Csáth: Olvasókönyv.³⁴

Az új tananyagbeosztással, amit az 1925-ben bevezetett tantervnek megfelelően az 1926/27. tanévtől kellett használni, behatóan foglalkoztak a tanyai tanítók. Alkalmazták a tanterv által bevezetett úgynevezett turnusrendszert, az A és B évre bontást, 30 hétre terveztek és a Betűország (Egyetemi Nyomda), Kalász kiadású Számtan és mértan, valamint a Franklin Társulat által kiadott Falusi iskolások olvasó és tankönyve mellett döntöttek. Előbb Kalász iskolakönyvek használatát határozták el, ám azokból tantárgyanként külön könyvre volt szükség, de miután a VKM engedélyezte a Franklin-félet, a tantestület úgy döntött, hogy ez lesz a tanyai tanulók egyik tankönyve. Ez magában foglalta az olvasókönyvet, nyelvtant és földrajzt, ennek használata tehát kisebb terhet jelentett a szülőknek.³⁵

Az 1928/29. tanévtől a tananyagbeosztás megváltozott, mivel a Kalász Kiadó által osztatlan iskolák részére kiadott új tankönyveket vezették be: magyar olvasókönyvek, valamint magyar olvasó- és tankönyvek az osztatlan elemi népiskolák számára. A tananyagbeosztást a két iskolakörzet erre kijelölt tanítói közösen elkészítették el. A tananyagbeosztásról és az órarend készítéséről ezután éveikig nincs részletesebb adat, minden tanév előtt elkészültek a külterületi állami tanítók

³³ Osztatlan iskolák egységes órarendje az 1933/34. tanévre. Összeállították: 1933. szeptember. – Tanf. ir. 3366/1933. (XI. 13.) tfsz. Órarend a hódmezővásárhelyi külterületi állami elemi népiskolákkal kapcsolatos általános továbbképző tanosztályok részére. – Külter. isk. ir. 162/1930. II.

³⁴ Külter. isk. ir. 439/1907. (VII. 9.), 556/1907. (X. 2.), 352/1912. (VII. 10.), 215/1913. (VI. 30.), 409/1914. (VII. 14.), 47/1919. (ad 286/1918.), Külter. isk. jkv. 304/1912. (VI. 1.), 141/1915. (IV. 1.). A hódmezővásárhelyi külterületi állami elemi iskolák részletes tanterve az 1918-19. tanévre. (A címlapon eredetiben az 1912-13. tanévre, arról felülírással átjavítva 18-19.-re). Az Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár kötetkatalógusai. Népiskolai tankönyvek 1867–1945. (OPKM Kiadványai, Kötetkatalógusok), OPKM, Bp., 1985.

³⁵ Külter. isk. ir. 183/1926. I. (X. 15.) Az A–B év azt jelentette, hogy párba állítható osztályok bizonyos tantárgyakból ugyanazt tanulták. Például az ötödik és hatodik osztály földrajz, történelem, állampolgári ismeretek tantárgyakból, tehát A évben mindkét osztály ötödikes anyagot, B évben mindkét osztály hatodikos anyagot tanult. – Koncz 2006b.

együttműködésében. 1939-ben ehhez egy olyan rendeletet hoztak, hogy egy-egy tananyagbeosztást három évre jóvá hagyhat a tanfelügyelőség.³⁶

A harmincas években a Kalász-féle füzetek használatát rendelték el. Tankönyvekből is a Kalász-féle tankönyveket használták ebben az évtizedben, ugyanis 1936. decemberben a VKM a Kalász-féle tankönyvek használatát „újabb öt évre” rendelte el.³⁷

A továbbképző (ismétlő) iskolai tananyagbeosztás általános jellemzőiről keveset mondhatunk. Az 1930-as évektől A, B, és C évek voltak, így ténylegesen csak egy osztály volt, különböző korosztályú gyerekekből szervezve. Igaz, így a C évben ismétlő iskolába kerülő tanulók előbb tanulták a harmadikos anyagot, majd az elsőst és végül a másodikost, viszont ezzel a módszerrel eredményesen lehetett használni a rendelkezésre álló kevés időt. 1930-ban az általános továbbképző B évfolyam számára összeállított tananyagbeosztásban a tanítási idő 25 hét volt, tankönyv: Kalász olvasókönyv a II. osztály számára. (Az A és C évek tervezete a rendelkezésre álló iratok között nem található meg).³⁸

Az elemi népiskolák számára az 1905-ös tanterv és utasítás volt a meghatározó dokumentum korszakunk elején, majd 1925-ben jelent meg az új népiskolai tanterv. A külterületi tanítók 1926. februárban részletesen foglalkoztak vele. Hiányolták, hogy akkor, amikor a tanyai iskolákat előtérbe helyezték, nincs speciális tanyai tanterv, amely a tanyai iskolázás különleges körülményeinek tekintetbe vételével készült volna. Az új tanterv különbséget tett osztott és osztatlan iskolák közt, mégis a két tananyag közt alig van különbség – állapították meg. Legalább is nincs akkora, amelyet az osztatlan iskolákban rendelkezésre álló kevesebb idő igényel. Úgy vélekedtek, nem az a baj, hogy eddig keveset nyújtott az iskola, hanem, hogy 12 éves korban befejeződött a mindennapi nevelés és tanulás; célravezető a nyolcosztályos iskola, vagy a 9 éves kezdő életkorra épített hatosztályos iskola lenne. Az új, 1925-ben megjelent tan-

³⁶ Bizonyos években a tananyagbeosztást és az óratervet a három külterületi igazgató dolgozta át, amelyet jóvá kellett hagyatni ebben az esetben is a tanfelügyelővel. 1938-tól minden tanító maga szerkesztethette meg iskolájának tananyagbeosztását. Vezérvonal a Tanterv és utasítás volt, de támpontul szolgálhatott a régi tananyagbeosztás. – Uo.

³⁷ Az új tantervi utasításnak megfelelően a 2. osztályban magyar vonalazású írkát, a 3. osztályban német vonalazású, a 4. osztályban első félévben német, a második félévben egyvonalas füzetet kellett használni. Az 5. és 6. osztályban első félévben egyvonalas, a második félévben vonalazatlan füzetet kellett használni. – Uo.

³⁸ Külter. isk. ir. 144/1928. I., 73/1929. I., 106/1929. II. (VI. 28.) [3703/1929. (VII. 10.) tfsz.], 193/1929. II., 162/1930. II., 160/1931. I., 118/1933. I., 108/1937. I., 126/1938. II., Külter. isk. akv. 1927–1940. Ez az ún. turnus rendszer 1929. novemberben került napirendre. Egy VKM utasítás lehetővé tette, hogy az osztatlan gazdasági irányú továbbképző iskolákban a tananyagot úgy osszák be, hogy minden évben egy osztály anyagát tanulja az összes tanuló. 1934-től az ismétlősöknek rendszeresen adtak házi feladatot, hogy az iskolában töltött csekély tanulást otthon kiegészítsék. – Koncz 2006b.

terv követelménye éppen a nyolcosztályos iskola számára lenne megfelelő – állapította meg a külterületi tanítóság.³⁹

Az 1925/26. tanév végén már sokkal barátságosabb vélemény volt az új tantervről. Megállapították, hogy az jó, és nem azért mert új, hanem mert közelebb áll a gyakorlati élethez; a tanterv által meghatározott anyag helyes. 1932-ben új tantervi utasítás jelent meg. A külterületi tanítók rendszeresen foglalkoztak értekezleteiken az új utasítások szerinti tanítás módszertani kérdéseivel. Az idősebb tanítók szerint az új módszer jobb, mint a régi volt. Egyúttal elhangzott az a vélemény is: nagy baj, hogy az elemi iskolához a középiskola nincs hozzáhangolva, s így az elemi iskola után a középiskolában a növendékek nem tudják megállni a helyüket.⁴⁰

Az 1925-ös tanterv bevezetése korjellemzője volt Klebelsberg Kuno kora népoktatásának. Korjellemző volt a hódmezővásárhelyi külterületi oktatásban a továbbképző (ismétlő) iskolák profiljának alakulása.

Már 1896-ban rendeletet adtak ki, hogy Magyarország mezőgazdasággal foglalkozó lakosságú területein az ismétlőiskolák tananyagát mezőgazdasági jelleggel alakítsák ki, de korszakunk elejéig a hódmezővásárhelyi tanyai iskolákban jellemzően általános irányú ismétlőiskolai oktatás folyt. Miközben nemcsak a beszámoló összesítésekben használták több évben is a gazdasági ismétlőiskola megnevezést, hanem törekvések is voltak a képzés átszervezésére, egységesen kisebb fokú gazdasági ismétlő iskolák kialakítására. Ezek a próbálkozások már az elején, vagy pár tanév után abbamaradtak.⁴¹

1921-ben a külterületi tanítóttestület gyűlésén felmerült az ismétlőiskolák átszervezésének gondolata: gazdasági ismétlő iskolákat kellene szervezni külön szaktanító vezetése alatt. A fejlesztés nemcsak helyi elképzelés, hanem felsőbb szándék is volt: 1923 tavaszán a tanfelügyelőség felhívást adott ki, hogy a földbirtokreform végrehajtása kapcsán az iskolákat földhöz kell juttatni a gazdasági ismétlő iskolák céljaira.⁴²

³⁹Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára. (Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1905. évi június 16-án 2202. eln. sz. rendeletével.) M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, Bp., 1906. – Tanterv az elemi népiskola számára (Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1925. évi május hó 14-én kelt 1467. eln. sz. rendeletével.) Kir. M. Egyetemi Nyomda, Bp., 1929. – Külter. isk. ir. 29/1926. (II. 1.)

⁴⁰Tanterv és utasítások a népiskola számára. (Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 2.495/1932. eln. sz. rendeletével.) Kir. M. Egyetemi Nyomda, Bp., 1936. – Külter. isk. ir. 111/1926. (VI. 18.), 140/1927. I. (VII. 1.), 7/1930. I. (I. 2.), 134/1933. I. (X. 7.)

⁴¹Külter. isk. jkv. 265/1906. (VI. 1.), ad 328/10906. (IX. 1.), 328/1906. (IX. 12.), Külter. isk. ir. 11/1914. (I. 121.), 271/1912. (VI. 17.)

⁴²A tanyai iskolák igazgatósága ezért a földbirtokrendező hivatalok felé jelezte, hogy minden iskolához kéri a törvény szerinti gyakorló területet, mert annál az egy-kettőnél is, ahol van, kevesebb áll rendelkezésre a jogszabály szerintinél. – Koncz 2006b.

1926 nyarán az átalakítás napirendre került, végül az 1927/28. tanév novemberétől megszervezték ezeket a gazdasági továbbképző (ismétlő) iskolákat. Azonban nemcsak nem az öt évvel korábbi elgondolás valósult meg, hanem két tanév után megszüntették a gazdasági továbbképzőt a megfelelő feltételek hiánya miatt. Helyette általános továbbképző oktatást rendeltek el 1929/30-tól.⁴³

Korszakunk végén, 1938-ban újra intézkedtek az általános továbbképzőként működő ismétlőiskolák átszervezéséről. A tanfelügyelőség új tananyag és órabeosztás összeállítását írt elő, amelyben a téli időszakban több óraszám lesz. Az átszervezés ekkor még nem volt keresztülvihető.⁴⁴

A továbbképző iskolai órarendben több lényeges változás volt korszakunk folyamán. Két típus látható a népiskolai órarendek szerdai napjához írva, de nem mehetünk el ezen időszak legkarakteresebb órarendje, a gazdasági továbbképző munkarendjét meghatározó időbeosztás mellett. A tanévet tanítás szempontjából két időszakra bontották: téli időszakra, ami november elejétől március végéig tartott, valamint őszi–tavaszi időszakra. A téli időszakban reggel 8-tól délután 3-ig voltak órák (délben egy órányi szünettel), ilyenkor elméleti oktatás volt. őszi–tavaszi időszakban reggel 8-tól 12-ig volt iskolai foglalkozás, és ekkor gyakorlati munka volt, rossz idő esetén elméleti oktatás, ismétlések.⁴⁵

Ismétlőiskolai órarend az 1920-as évek elején

	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.
8-9	helyesírás írás	szépirás	szépirás
	fogalm.		
9-10	számítás számolás	figyel	figyel
10-11	számítás számolás	számítás	számítás
11-12	számítás számolás	számítás	számítás
2-3	gazdasági gyakorlat és gazdaságtan, női kézimunka és háztartástan		
3-4			

Kis létszámú iskolákban a tanítás 9-kor kezdődött, írás és fogalmazás órák du. 2 és 3 között voltak.

Órarend 1927-től, a gazdasági továbbképző iskolák bevezetése után – téli időszak

	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.
8-9	gazdaságtan	számolás	számolás
9-10	számítás	gazdaságtan	gazdaságtan
10-11	számítás	számítás	számítás
11-12	számítás	számítás	számítás
1-2	számítás	számítás	számítás
2-3	számítás	számítás	számítás

Hittan órák: számolton.

Őszi-tavaszi időszakban gyakorlati munka (rossz időjárás esetén elméleti oktatás, ismétlések).

⁴³ A gyakorló terület a tanítói kert volt, amelyet emiatt saját céljukra nem tudtak rendesen használni, továbbá a gazdasági továbbképző iskolában végzett 2 évi munkáért eddig nem kaptak díjazást a tanítók. 1928 nyarán a tanítóknak szervezettek tanfolyamot ugyan, de a tanfolyami oktatás a szinte kimerült az oltás és szemzés megtanításával, holott a gyerekeknek meg kellene ismernie és tanulnia a helyes földművelést, állattenyésztést, a helyes építkezést és a műtrágyák használatát. Ezért szükségesnek látták, hogy ezeket az ismereteket gazdasági szaktanító tanítsa. – Koncz 2008a.

⁴⁴ 1938-ban az új tananyagbeosztást nem lehetett elkészíteni, mert az új könyvek még nem jelentek meg. – Uo.

⁴⁵ A korszakunk elején használt órarendet 1918. november után állították össze. A gazdasági-

Klebelsberg Kuno kora hódmezővásárhelyi tanyai iskoláinak bemutatását a legközismertebb korjellemzővel zárjuk, a népiskola-építésekkel. A hódmezővásárhelyi külterületi oktatás fejlesztéséhez a 20. század első felében több átfogó iskolarendezési terv volt, ezek közül korszakunkban három. Az első 1924-ben, majd a klebelsbergi iskolaépítési program kapcsán, végül beszélnünk kell az 1930. évi iskolarendezési igények és elképzelésekről. A korszakunkban épült kilenc népiskolát a térképmellékleten kiemelten van tüntetjük fel.

1924 tavaszán a tanfelügyelőség jelentést kért, hogy a tankötelesek oktatásának biztosítására indokolt-e új iskola szervezése, és ha igen, akkor melyik tanyás területen? A vásárhelyi külterületi állami iskolák igazgatói szerint hét új iskolára volt szükség. Ezek között a később megvalósult iskolákból öt szerepel: az 1926-ban felépült Kardoskúti Népiskola, az 1929-ben épült Mártélyi Népiskola, az 1930-ban megvalósult, de végleges épületet csak 1932-ben kapott Atkaszigeti Népiskola, végül az 1931-ben átadott iskolák közül kettő, a Répásháti és Vajháti Népiskola. Az igazgatói beszámoló további két igénye olyan fejlesztési koncepciókra utal, amilyenek az ország más területein is előfordulhattak ebben az időszakban. Az egyik esetben az iskola helye nem volt jól megválasztva: a határrész másik szélén a tanyák várható szaporodása is realisabb volt és a szomszédos iskolákhoz viszonyítva is jobb helyre került az új iskola. A másik esetben olyan helyre terveztek iskolát, ami csak térképvázlat alapján látszik szükségesnek, mert egy részletes, a tanyákat is feltüntetető térképről kiderül, hogy azon a területen nem volt annyi tanya, amennyiből egy iskolának elegendő tanulója lett volna. Ilyen, térkép előtt született döntés eredménye a kardoskúti iskola elhelyezése Kardoskúttól északabbra és a vele együtt az 1926-ban átadott Aranyadalmi Népiskola felépítése.⁴⁶

Az iskolák építésére az 1903-ban kötött államosítási szerződés alapján köteles volt Hódmezővásárhely, de az illetékes városi hatóság nyilatkozata szerint, ha a miniszter egyedül a várost kötelezné azok felépítésére, akkor belátható időn belül nem lesznek iskolák. A város inkább támogatja a tanyai lakosokat az iskolaállítási mozgalmukban azáltal, hogy ad valamennyi építőanyagot, és az építkezést saját szakembereivel irányítja. Ha ilyen megoldás elfogadható, akkor az 1924/25. tanévre felépülhetne a répásháti és atkaszigeti iskola – fűzte jelentéséhez az első körzet igazgatója.⁴⁷

gi továbbképzők órarendjét több évre készítették nyomdában: Órarend a hódmezővásárhelyi állami elemi népiskolákkal kapcsolatos gazdasági továbbképző iskolák részére az 19..... tanévben. – Külter. isk. akv. 1918-1926. Külter. isk. ir. 409/1917 (XI. 30.), 224/1918. (VI. 20.), 183/1926. I. (X. 15.), szn. ad 5852/1926. tfsz., 106/1929. II. (VI. 28.), 184/1941. (XI. 7.). Külter. isk. jkv. 362/1915. (IX. 25.). Tanf. ir. 2907/1932. (IX. 15.), 3366/1933. (XI. 13.). Koncz 2008a.

⁴⁶ Külter. isk. ir. 42/1925. II. (X. 31.), 22/1926. II. (II. 10.), 142/1924. II. (XI. 19.), 42/1925. II. (X. 31.), 74/1925. II. (1926. I. 5.), Koncz 2007a.

⁴⁷ Az iskolaépületek nem épülhettek volna tisztán téglából a költségek miatt. Külter. isk. ir. 27/1924. (IV. 8.), 15/1919. (I. 25.)

1925. október 9-én összeült egy bizottság, melyet tanyai iskolák szervezésére hoztak létre, a külterületi iskolaellátottság megvizsgálása volt a feladata és javaslat tétele újabb népiskolák felállítására. A bizottsági ülésen részt vett többek között a VKM és a tanfelügyelőség képviselője is. Az iskolák felépítéséhez teljesült négy fontos feltétel: Egyrészt a minisztérium hajlandó a tanyai iskolák fejlesztésére áldozatot hozni, nem úgy mint a múltban, amikor teljesen a várost terhelte az építés. Másrészt az iskolák részére szükséges telek rendelkezésre áll. Harmadrészt minden létesíteni kért iskola körzetében van annyi tanköteles, hogy lenne elegendő számú tanuló. Negyedrész mindegyik kért iskola a külterületnek olyan pontjára került volna, amely szomszédos iskolától vagy a várostól 3 kilométernél nagyobb távolságra van.⁴⁸

A Klebelsberg Kuno által megindított állami népiskola építési akciót biztosító törvény megjelenése után a hódmezővásárhelyi iskolaszervezési ügyek stagnáltak. Egy új bizottság feladata lett az iskolalétesítések ügye. Amíg ez az iskolaérdekeltségi bizottság a már kezdeményezett iskolák ügyeiben állást nem foglalt, addig a városi tanács a kérdéssel nem foglalkozott.⁴⁹

Nem sokkal később a minisztériumhoz ismételt levél ment, amelyben egy újabb kiszállást, helyszíni szemlét kértek. A levél szerint „a városonál most igen kedvező a hangulat az építést illetően. A polgármester úr is azt szeretné, hogy hamarosan letárgyaljuk ezeket a dolgokat, hogy a szükséges összegeget a jövő évi költségvetésbe felvehessék. Attól is tartunk, hogy a kormánynak rendelkezésre álló összeg elfogy és mi kimaradunk az akcióból.” Együttal a tanfelügyelőséghez is küldtek egy újabb javaslatot az iskolák fejlesztéséhez.⁵⁰

Eközben Mártélyon és Vásárhelykúton az iskolákra már égetően szükség lett volna. 1930. januárban a külterületi iskolák igazgatói és a polgármester személyesen adták át a VKM-ben az hódmezővásárhelyi állami iskolák rendezését kérő felterjesztésüket. Az irat nem maradt fenn csak a vázlata, amely csak tételes felsorolást tartalmaz, így a fejlesztési terv részleteit nem ismerjük. E felsorolás szerint külterületre jelentős, de indokolt fejlesztést kértek.⁵¹

Az 1930. évi iskolarendezési igények és elképzelések 18 iskola rendezését tartalmazza. Indoklásul a már ismert okokat sorolták fel: a tanyák szaporodása, a szomszédos iskolák tehermentesítése, iskolaépület elavultsága és korszerűtlensége. A már korábban tervbe vett, sőt megvalósítás alatt levő 5 (batidai, szentkirá-

⁴⁸ Külter. isk. ir. 7/1926. (I. 5.), 8/1926. (I. 6.)

⁴⁹ Külter. isk. ir. 133/1926. (VIII. 7.), 140/1926. (VIII. 24.), 222/1927. I. (XII. 11.), 37/1928. I. (I. 31., II. 24., IV. 5., V. 2.)

⁵⁰ Külter. isk. ir. 99/1928. I. (VII. 30.) A minisztérium részéről Petróczy István miniszteri tanácsost keresték meg, aki korábban már személyesen is járt többször Hódmezővásárhelyen, és helyszíni bejárásokon is részt vett a vásárhelyi határban.

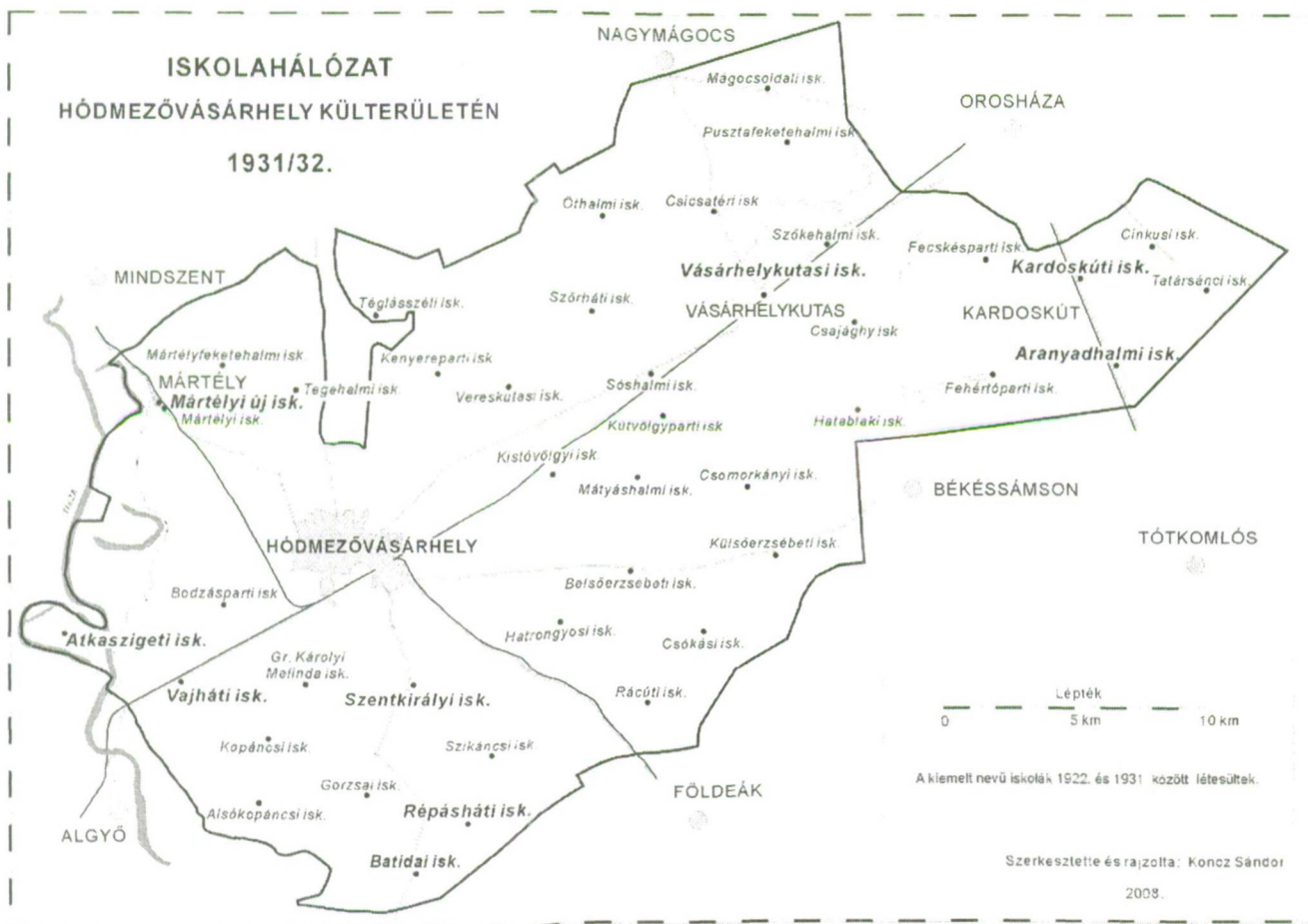
⁵¹ Külter. isk. ir. 179/1927. II. (X. 10.), 138/1928. I. (IX. 5.), 142/1928. I. (IX. 21.), 150/1928. I. (IX. 21.), 26/1930. I. (I. 27.), Koncz 2006b., Koncz 2007a.

lyi, répásháti, vajhádi, vásárhelykutasi) iskolán túl 8 újjáépítést, 2 bővítést, 1 átalakítást és 2 iskolaállítást terjesztettek elő. Az újjáépíteni kért iskolák régi vályogépületek voltak, sőt volt köztük olyan szűk és egészségtelen vályogépület, amelynek bővítését, illetve átépítését már a tiszti főorvos is javasolta. A bővítendő iskolákhoz egy tantermet és egy tanítói lakást kértek, mert a tanulók létszáma nagy volt, és hosszabb távon is sok tankötelessel kellett számolni, akik közül szomszédos iskolákba senkit nem utasíthatnak. A felállítani kért iskolák közül az egyik 1938-ban felépült (a másik határrészen visszaesett a tankötelesek száma).⁵²

1931/32. tanévvel megnyílt a Batidai, Szentkirályi és Vásárhelykutasi Népiscola is, de az iskolarendezési elképzelések túlnyomórészt tervek maradtak, város mindössze egy iskola kibővítéséhez megfelelő pénzüsszeget irányzott elő az 1931. évi költségvetésben, ami realizálódott is, de ezt követően a tanyai iskolák rendezése csak 1937-ben került napirendre.⁵³

⁵² Külter. isk. ir. 53/1930. I. (II. 10.), 42/1930. II. (II. 13.) Az igényekből kimaradt az atkaszigeti iskola, mert ekkor már folyamatban volt a létesítése. – Koncz 2006b.

⁵³ Külter. isk. ir. ad 53/1930. I. (II. 27.), 97/1930. I. (IV. 16.), 154/1930. II. (IX. 4.), 141/1937. I. (XI. 19.), 75/1938. I. (V. 11.), Koncz 2007a.

Osztatlan iskolai részletes órarend az 1930-as években

	Hétfő					Kedd				
	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5-6. o.	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5-6. o.
8-9	számítan	figyel	fogalm.	fogalm.	számítan	számítan	számítan	számítan	szám. fel.	számítan
9-10	rajzol	számítan	feladat	feladat	feladat	írásbeli	csend. olv.	b. ért. gy.	figyel	figyel
10-11	betű áth.	fogalm.	számítan	figyel	figyel	írásbeli	csend. olv.	fogalm.	fogalm.	fogalm.
11-12	betűrajz	gyakorlat	nyelvtani	feladat	féldrajz	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
13-14	írási	nyelvtani	feladat	tékreprajz	féldrajz	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
15-16	feladat	feladat	term. ismeret	tékreprajz	féldrajz	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
17-18	kezűgy.	kezűgy.	vers ism.	rajzolás	olvasás	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
19-20	testgyakorlás					írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
21-22	számítan	vers tan.	vers tan.	nyelvi m.	figyel	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
23-24	olv. írás	írás	írás	rajz v. kezűgyesség	figyel	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
25-26	betűrajz	nyelvi m.	rajz v. kezűgyesség	rajzolás	olvasás	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
27-28	betűírás	dolg. jav.	fogalm.	figyel	masol	írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet
29-30	ének					írásbeli	csend. olv.	vers. ism.	vers. ism.	történet

szerda - továbbképző (ismétlő) iskolai foglalkozás

	A - C
8-9	számolás, mérés
9-10	írás, fogalmazás
10-11	gazdaságtan
11-12	közismereti olvasmányok tárgyalása
13-14	hittan*
15-16	
17-18	
19-20	
21-22	
23-24	
25-26	
27-28	
29-30	

* hittan óra 12-től 1-ig volt

Csütörtök

	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5-6. o.
8-9	számítan	figyel	fogalm.	fogalm.	számítan
9-10	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
10-11	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
11-12	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
13-14	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
15-16	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
17-18	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
19-20	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
21-22	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
23-24	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
25-26	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
27-28	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat
29-30	írásbeli	számítan	feladat	feladat	feladat

Péntek

	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5-6. o.
8-9	számítan	számítan	számítan	figyel	számítan
9-10	írásbeli	írásbeli	b. ért. gy.	gyakorlat	dolg. jav.
10-11	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	term. ism.
11-12	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
13-14	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
15-16	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
17-18	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
19-20	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
21-22	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
23-24	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
25-26	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
27-28	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet
29-30	írásbeli	írásbeli	rajzolás	csendes olvasás	történet

* könyvtári könyvek osztása

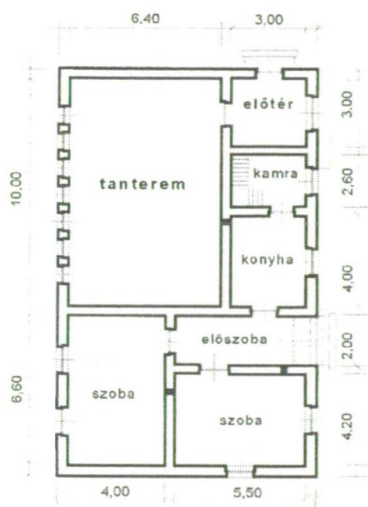
Szombat

	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5-6. o.
8-9	számítan	figyel	figyel	nyelvtani	nyelvtani
9-10	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
10-11	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
11-12	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
13-14	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
15-16	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
17-18	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
19-20	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
21-22	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
23-24	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
25-26	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
27-28	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani
29-30	írásbeli	csend. olv.	számítan	nyelvtani	nyelvtani

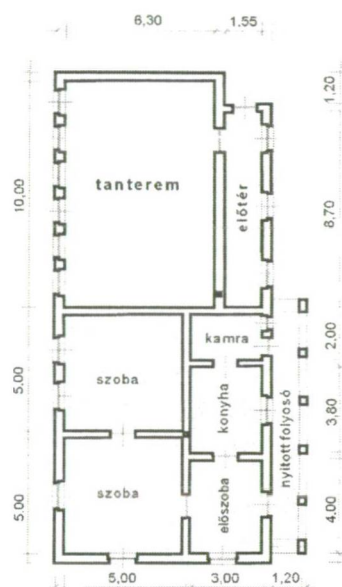
betű áth. = betű áthúzás
csend. olv. = csendes olvasás
fogalm. feladat = fogalmazási feladat

gyakorlat. = gyakorlati példák
kezűgy. = kezűgyesség
olv. illusztr. = olvasm. illusztrálás

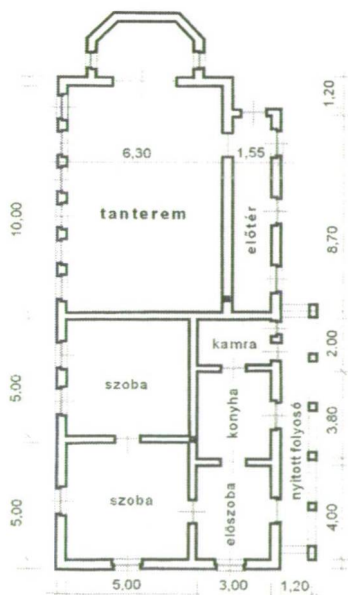
szám. fel. = számítási feladat
számítan = számítások
vers tan. = vers tanulás

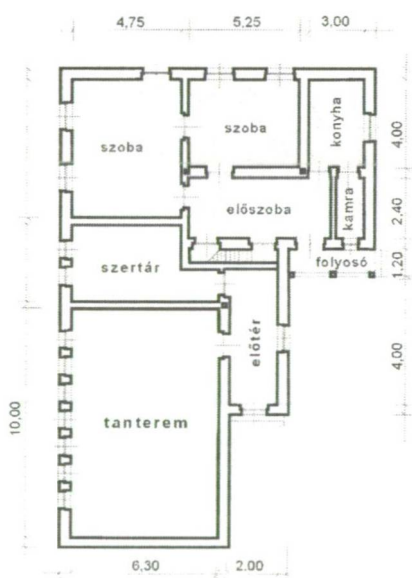
Mártélyi új iskola - 1929.

Batidai és vajhádi iskola - 1931.

Szentkirályi iskola - 1931.

Répáshádi iskola - 1931.

Hódmezővásárhelyi tanyai népiskolák alaprajzi vázlata